

УДК: 1:117:113

Сооронбаева Ч. К., ага окутуучу
К. Тыныстанов ат. БМУ, Кыргызстан

ФИЛОСОФИЯЛЫК ЭКОФИЛОСОФИЯНЫН КАЛЫПТАНЫШЫ

Экологиялык мыйзамдардын, эрежелердин жана принциптердин философиялык жана илимий билимдердин түзүлгөн системаларына терең кирүүсүнө байланыштуу, системалык объектилердин бир катар мазмунун кайра карап чыгуу, бул объектилердин орду, ролу жана мааниси жөнүндө онтологиялык жана гносеологиялык дискурстарды изилдөө үчүн жаңыланган орнотмолордун шартында актуалдаштыруу зарылдыгы пайда болду. Жогоруда айтылгандардын бардыгын жыйынтыктап, "социалдык-маданий чөйрө" жана "экологиялык маданият" сыяктуу глобалдык объектилерди социалдык-философиялык анализдин алкагында кыскача карап чыгууну сунуш кылабыз.

Өзөктүү сөздөр: экология, жаратылыш, философия, экологиялык маданият, социология.

Сооронбаева Ч. К., ст. преподаватель
ИГУ им. К. Тыныстанова, Кыргызстан

ФОРМИРОВАНИЕ ФИЛОСОФСКОЙ ЭКОФИЛОСОФИИ

В связи с глубоким проникновением экологических законов, правил и принципов в созданные системы философских и научных знаний возникла необходимость пересмотра содержания ряда системных объектов, актуализации в условиях обновленных установок для изучения онтологических и эпистемологических дискурсов о месте, роли и значении этих объектов. Подводя итог всему вышесказанному, мы предлагаем краткий обзор глобальных объектов, таких как "социокультурная среда" и "экологическая культура", в рамках социально-философского анализа.

Ключевые слова: экология, природа, философия, экологическая культура, социология.

Sooronbaeva Ch. K., Issyk-Kul State University
named after K. Tynystanova Senior Lecturer, Kyrgyzstan

FORMATION OF PHILOSOPHICAL ECOPHILOSOPHY

Due to the deep penetration of environmental laws, rules and principles into the created systems of philosophical and scientific knowledge, it became necessary to revise the content of a number of system objects, actualization in the conditions of updated installations for the study of ontological and epistemological discourses about the place, role and significance of these objects. Summing up all the above, we offer a brief overview of global objects, such as "socio-cultural environment" and "ecological culture", within the framework of socio-philosophical analysis.

Key words: ecology, nature, philosophy, ecological culture, sociology.

Экофилософия философиялык билимдин чөйрөсү катары жандуу организмдердин жана системалардын өз ара аракеттенүүсүнүн философиялык көйгөйлөрүн жана алардын жашоо чөйрөсүнө болгон көз караштарды камтыйт. Экофилософия – экологиялык философиянын (экофилософия) тармагын белгилөө үчүн колдонулган термин, анын жаратуучусу Хенрик Сколимовский (1930-жылы Варшавада туулган) – поляк философу, профессор. Экофилософия 1970-жылдардын ортосунан бери өнүгүп, өз ичине аксиологиялык, космологиялык, теологиялык, этикалык, гносеологиялык жана антропологиялык, ошондой эле илим философиясы, социалдык философия, маданият философиясы жана технология философиясына байлаштуу маселелерди камтыйт.

XX кылымдын экинчи жарымында эл аралык экологиялык саясатты жана укуктуу калыптандырууда экологиялык көйгөйлөргө болгон кызыгуунун активдешүүсү байкала

баштаган. 1972-жылы БУУнун айлана-чөйрө маселелери боюнча Стокгольм конференциясы болуп, анда эки негизги документ – Принциптер декларациясы жана Иш-чаралар планы – кабыл алынган. Кийин БУУнун Айлана-чөйрө жана өнүгүү боюнча эл аралык комиссиясы түзүлүп, анын ишмердүүлүгү туруктуу өнүгүүнүн оптималдуу жолун издөөгө арналган. 1993-жылы биологиялык ар түрдүүлүк жөнүндө Конвенция күчүнө кирет [1]. Дүйнөлүк коомчулуктун глобалдык статуска ээ болгон экологиялык көйгөйлөргө тынчсыздануусу экологиялык коопсуздукту камсыз кылуунун институционалдык негиздерин иштеп чыгууда айлана-чөйрөнү коргоо боюнча эл аралык конференцияларды өткөрүү, экологиялык саясаттын генезиси, экологиялык укукту калыптандыруу, жарандык экологиялык демилгелер, экологиялык этиканы өстүрүүнү карашат.

Философия экологиялык көйгөйлөрдү чечүүдө эң жогорку практикалык мааниге ээ болот. Бул адамзаттын бардык иш-аракеттерин жана аларды тейлеген билим жана руханий маданияттын тармактарын, ошондой эле биосфера ага койгон талаптарды сынчыл түрдө кайра карап чыгуу менен, адамзатты коркунучтуу өлүмдөн сактап калууга багытталган билим чөйрөсүнө айланат. Философиянын маанилүү ролу глобалдык экологиялык кризисти чечүүдө илимдин, экономиканын жана саясаттын синтези аркылуу адам менен жаратылыштын ортосундагы мамилелерди шайкеш келтирүү ыкмаларын жана жолдорун иштеп чыгуудан турат. Экологиялык философия жаратылыштын жана коомдун гармониялуу жашоосун курууга өбөлгө түзгөн экологиялык дүйнө таанымды иштеп чыгууга умтулат.

Экофилософия философиялык жактан пайда болгон экологиялык кырдаал бардык адамдар үчүн экологиялык катастрофага айланбашы үчүн аны чечүүнүн маанисин билдирет. Бул адамзаттын бардык иш-аракеттерин жана аларды тейлеген билим жана руханий маданияттын тармактарын, ошондой эле биосфера ага койгон талаптарды кайра карап чыгуу менен адамзатты коркунучтуу өлүмдөн сактап калууга багытталган билим чөйрөсүнө айланат. Бул талаптар:

1) биосфераны сактоо мыйзамдарын билүүнүн жана пайдалануунун негизинде биосфералык шайкештикти түзүү;

2) жаратылыш ресурстарын керектөөдө ченемдүүлүк, ысырапкорчулукту жеңүү, керектөөчүлөрдү туура багыттоо;

Экофилософия – бул бир катар объективдүү жагдайлар менен философиялык билимдин салыштырмалуу жаңы тармагы. Экофилософиянын башатында “экология” терминин белгилүү германиялык биолог окумуштуу Эрнст Геккель сунуш кылган. Анын көз карашы боюнча, экология жердеги жашоо түшүнүгүн геологиялык кубулуш катары түшүндүрөт, анткени анын таасири боюнча жашоонун өнүгүшү жана биосферанын жаралышы биздин планетанын эволюциясына олуттуу таасирин тийгизет. Планетада болуп жаткан бардык процесстерге адамдын пайда болушу жана анын экономикалык иш-аракеттери дагы чоң таасирин тийгизди. Адамзат, В. И.

Вернадскийдин ою боюнча, бир жагынан — геологиялык күч, экинчи жагынан — биосферанын жаңы абалы жана белгилүү бир этапта ал өзүнөн-өзү өнүгүп, ноосферага – планетанын акылдуу кабыгына айланат [2]. Ошентип, экофилософиянын пайда болушунун себептеринин биринчи тобу Жер планетасы жөнүндө табигый илимий билимдин өнүгүшү болгон. Экинчи тобу болсо, адамдардын чарбалык ишинин атмосферада, гидросферада жана жерде жүрүп жаткан бардык жаратылыш процесстерине таасир этүүсүнө байланыштуу жаратылыш процесстеринде экофилософияны калыптандырат. Себептердин үчүнчү тобуна жердин келечектеги көйгөйлөрү, теориялык өнүгүүлөр, көз карандысыз эксперттер, Рим клубунун колдоосу

астында чогулуп, глобалдык моделдөө боюнча илимпоздордун иштеп чыккан версиялары менен модернизациялоочу илимий ачылыштары кирет.

Философиялык изилдөөлөр көрсөткөндөй, планетада жашаган адамдардын көпчүлүгү, алар жашаган аймакка карабастан, экологияны экологиялык таза азык-түлүктү жаратуу, химия же жер семирткичтер менен булганбай, жаратылышты коргоо милдети турган илим катары карашат. Окумуштуулар жаратылышка карата каршы мамиле жана ага техногендик керектөө мамилеси билимсиз адамдар үчүн гана эмес, калктын дээрлик бардык категориялары үчүн мүнөздүү экендигин, ошондуктан экологиялык билимди жайылтуу жана чыныгы экологиялык маданиятты тарбиялоо эң актуалдуу маселелердин бири болуп калганын сезип келүүдө.

Өткөн кылымдын 80-жылдарынан баштап илимдин экологизациясы барган сайын көрүнүктүү болуп баратат. Эгерде экология өзүнүн калыптанышынын башында билимдин өзгөчө чөйрөсү катары жаратылыштын экологиясын гана изилдеген болсо, аларды талдоо объектилери — популяциялар жана биологиялык түрлөр, объектиси — экосистемалар жана биоценоздор, андан кийин бүтүндөй Жердин биосферасы болуп калмак. Окумуштуулардын концепциясында адамзатты биосфера менен, ал эми геологиялык жактан, материалдык-техникалык жактан планетанын энергетикалык түзүлүшү менен (тамактануу, дем алуу, эмгек) карап, жаратылыш шарттарынан тышкары адамзат жашай албастыгын баса белгилешет.

Заманбап экологиянын негизинде биочөйрөнү коргоонун негиздери гана эмес, аны жакшыртуу жана сарамжалдуу пайдалануу ыкмалары да изилденет. Экономикалык билим түшүнүгү аны курчап турган географиялык, табигый-климаттык, социалдык жана маданий жашоо чөйрөсү менен өз ара аракеттенүүнү жүзөгө ашырган коомдо жүрүп жаткан процесстерди милдеттүү түрдө изилдөөнү камтыйт. Мындай анализдин өзгөчө объектиси болуп антропогендик фактордун биосферага гана эмес, ошондой эле адамдын ден соолугуна, анын генофондуна табигый жана социалдык-маданий чөйрөнүн таасирин, ошондой эле азыркы дүйнөдө адамдын социалдык-маданий адаптациясынын өзгөчөлүктөрүн изилдөө саналат.

Экофилософиянын дагы бир багыты – маданият экологиясы. Экологиялык билимдин бул багытын академик Д. С. Лихачев аныктагандай, маданий чөйрөнү жана маданий мурастарды сактоо зарылдыгы жаратылышты коргоодон кем эмес мааниге ээ экендигин баса белгиледи. Маданият экологиясы адамзаттын социалдык эс тутумун белгилүү бир маданий чөйрөдө гана сактоого болот жана бул адамдардын адеп-ахлагы, руханий жана психикалык абалы, руханий баалуулуктарды, маданий каада-салттарды сактоого умтулуусу үчүн сөзсүз шарт болуп саналат.

Азыркы учурда социалдык экология экологиянын жана социологиянын синтезинин бир түрү катары каралат, анын негизинде экологиялык кризистен жана азыркы учурдагы башка глобалдык көйгөйлөрдөн чыгуунун жолдорун табууга аракеттенет.

Изилдөөчүлөр белгилегендей, заманбап социалдык экологдордун түшүнүктөрүнүн арасында бири-биринен айырмаланган бир катар багыттар бар.

1. Жапайы жаратылышты коргоо концепцияларына багытталган биоцентризм теориялары, анын негизинде жүрүм-турумдун айрым түрлөрү түзүлөт жана белгилүү, өзгөчө теориялары сунушталат;

2. Жаратылышты экологиялык жактан маанилүү пайдалануу техникасында, технологиясында сарамжалдуу жана жемиштүү иш алып баруу максатында иштеп жаткан коомдук институттарды кайра уюштурууга багытталган консервативизм концепциялары;

3. Жаратылыш илиминин объективдүү талаптарынын негизинде коом менен жаратылыштын өз ара аракеттенүүсүн жүзөгө ашырууну сунуш кылган экологдордун теориялары. Алардын теорияларынын борбордук түшүнүгү биосоциогенез (жашоо чөйрөсүнүн жана коомдун биримдиги жана өнүгүшү) болуп саналат, алардын көз карашы боюнча, социалдык системанын негизги милдети – экокатастрофанын алдын алуу;

4. Эколог-экономисттер экономикалык экспансияга жана экономикалык, социалдык жана маданий өнүгүүнүн чексиз мүмкүнчүлүктөрүнө кескин каршы чыгышат; адам менен жаратылыштын мамилелерин шайкеш келтирүүнүн жактоочулары катары, алар нөлдүк өсүш концепциясынан баштап, ресурстук жана энергияны үнөмдөөчү технологиялар концепцияларына чейин адамзаттын келечегинин бир катар глобалдык моделдерин такташат.

Экофилософиянын борбордук категориясы биологиялык, психологиялык, руханий жана сезимди камтыган космостук кубулуш катары кеңири түшүнүлөт. Бул аркылуу адам дүйнөсү менен жаратылыш дүйнөсүнүн ортосундагы чек ара алынып салынат. Заманбап экофилософия социалдык жана гносеологиялык маселелерди түшүнүүдө өзгөчө өзгөрүүнү болжолдойт. Адамга жана планетада жашоого болгон жаңы мамилени түшүнүү үчүн антропология боюнча экспедициялык эмгектер жана Пьер Тейяр де Шардендин "Адам феномени" аттуу китеби чоң мааниге ээ [4], анда ал адамды жана анын маданиятын аалам менен байланыштырып карайт, дүйнөдөгү бардык нерселер универсалдуу эволюцияга жана космогенезге баш иет.

Заманбап адамзаттын эң маанилүү милдети – адамзаттын өзүн актуалдаштыруу процессин камсыз кылган адамдык сапаттардын өнүгүшүн камтыган маданий эволюция.

Заманбап илимдин салттуу тутумунда экологиялык багыттагы жаңы дисциплиналарды түзүү: табигый илимдерде – экоматематика, экофизика, экиокибернетика, экосистематика ж. б.; адам таануу – экополитика, экопсихология ж. б. абдан зарыл.

Азыркы адам болсо жаратылыш энергиясы аркылуу руханиятка жана сүйүүгө негизделет жана бул адамды жана анын жаратылыш менен болгон мамилесин жакшыртууга мүмкүнчүлүк берет.

Экофилософтор табигый жана социалдык, табигый жана жасалма процесстердин өз ара аракеттенүүсүн оптималдаштырууну камсыз кылган бардык адамдар үчүн экологиялык маданияттын калыптанышын адамзаттын жаңы жашоосунун негизи жана башталышы деп эсептешет.

Заманбап адамзат адамдын жаратылыш менен өз ара аракеттенүүсүнүн бардык салттуу формаларын шайкеш келтирүүгө багытталган: анын табигый байлыктарын пайдалануу (жаратылышты пайдалануу), жаратылышты адамдын табигый жашоо чөйрөсү катары коргоо; табигый процесстерди акылдуу жөнгө салуу, баарынан мурда, аларды калыбына келтирүү, сактоо жана өркүндөтүү милдетин тең салмактап турушу зарыл.

Адабияттар:

1. Шевчук Ю. С. Глубинные противоречия в экологическом образовании /Слушания на тему «Экологическая культура»/ XV Международная конференция «Образование в интересах устойчивого развития». - Великий Новгород, 2008.

2. Медведев В. И., Алдашева А. А. Социальная экология. Экологическое сознание: Учеб. пособие для бакалавриата и магистратуры. 3-е изд., испр. и доп. -М.: Издательство Юрайт, 2018.

3. Еремченко О. З. Учение о биосфере: Учеб. пособие для академического бакалавриата. 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательство Юрайт, 2018.

4. Карпинская Р. С. Философия природы: коэволюционная стратегия. -М.: Интерпракс, 2002.

5. Концепции современного естествознания. - М.: ЮНИТИ, 2003.